

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

WIZARA YA AFYA NA USTAWI WA JAMII

**MUHTASARI WA HOTUBA YA WAZIRI WA AFYA NA USTAWI WA JAMII
MHE. PROF. DAVID HOMELI MWAKYUSA, MBUNGE, KUHUSU
MAKADIRIO YA MATUMIZI YA FEDHA MWAKA 2007/08**

**MUHTASARI WA HOTUBA YA WAZIRI WA AFYA NA USTAWI WA JAMII
MHE. PROF. DAVID HOMELI MWAKYUSA, MBUNGE, KUHUSU
MAKADIRIO YA MATUMIZI YA FEDHA MWAKA 2007/08**

UTANGULIZI

1. **Mheshimiwa Spika**, kufuatia taarifa iliyowasilishwa leo ndani ya Bunge lako Tukufu na Mwenyekiti wa Kamati ya Bunge ya Huduma za Jamii iliyochambua bajeti ya Wizara ya Afya na Ustawi wa Jamii, naomba kutoa hoja kwamba sasa Bunge lako likubali kupokea na kujadili taarifa ya utekelezaji wa kazi za Wizara ya Afya na Ustawi wa Jamii kwa mwaka 2006/07 na malengo ya Wizara katika bajeti ya mwaka 2007/08. Aidha, naliomba Bunge lako Tukufu likubali kupitisha Makadirio ya Matumizi ya Kawaida na ya Mipango ya Maendeleo kwa ajili ya Wizara ya Afya na Ustawi wa Jamii kwa mwaka 2007/08.
2. **Mheshimiwa Spika**, awali ya yote napenda kuchukua nafasi hii kumpongeza Mheshimiwa Mtutura Abdallah Mtutura (Mb.), wa Tunduru na Mheshimiwa Florence Kyendesya (Mb.), Viti Maalumu kwa kuchaguliwa na kuteuliwa kwao kuwawakilisha wananchi katika Bunge hili Tukufu. Aidha, nitumie fursa hii kuwapongeza Bwana Wilson Chilemeji Mukama kwa kuteuliwa kuwa Katibu Mkuu wa Wizara ya Afya na Ustawi wa Jamii na Dk. Deodatus Michael Mtasiwa kuwa Mganga Mkuu wa Serikali. Vilevile, napenda kutoa shukrani zangu za dhati kwa Bibi Hilda Ausi Gondwe aliyekuwa Katibu Mkuu wa Wizara hii kwa kufanikisha utekelezaji wa majukumu ya Wizara kwa wakati hasa mchakato mzima wa ukamilishaji wa mapitio ya Sera ya Afya ya mwaka 1990 na Mpango wa Maendeleo ya Afya ya Msingi (MMAM).
3. **Mheshimiwa Spika**, ninawapongeza kwa dhati Mheshimiwa Dk. Juma Alifa Ngasongwa (Mb.), Waziri wa Mipango, Uchumi na Uwezeshaji na Mheshimiwa Zakhia Hamdani Meghji, (Mb.), Waziri wa Fedha kwa hotuba zao nzuri za hali ya uchumi nchini, mipango ya maendeleo na bajeti ya Serikali kwa mwaka wa fedha 2007/08. Ninampongeza Mheshimiwa Edward Ngoyai Lowassa, Mbunge wa Monduli, Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa hotuba yake inayoonyesha jinsi Serikali ya Awamu ya nne itakavyotekeleza majukumu yake katika mwaka wa fedha

2007/08. Ninampongeza Mheshimiwa Mizengo Kayanza Peter Pinda, (Mb.), Waziri wa Nchi, Ofisi ya Waziri Mkuu, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa ambaye tunashirikiana kutoa huduma za afya na ustawi wa jamii kwa wananchi. Napenda pia kuwapongeza Mawaziri wote wa Wizara zilizokwisha wasilisha bajeti zao ambazo kwa namna moja au nyingine zinachangia katika utoaji wa huduma za afya na ustawi wa jamii. Nawashukuru Waheshimiwa Wabunge wote waliochangia hotuba zilizotangulia, michango yao imesaidia sana kuboresha hotuba yangu. Ninawaahidi kwamba Wizara itazingatia ushauri wao katika kutekeleza majukumu na kazi zilizopangwa.

4. **Mheshimiwa Spika**, naomba kuungana na Mawaziri wenzangu waliotangulia kusoma hotuba zao kutoa masikitiko na salamu za pole kwa familia, ndugu na jamaa kwa vifo vya Waheshimiwa wabunge, Juma Jamaldin Akukweti, aliyekuwa mbunge wa Tunduru na Waziri wa Nchi, Ofisi ya Waziri Mkuu, anayeshughulikia Bunge, kilichotokea Mbeya kutokana na ajali ya ndege wakati akitekeleza majukumu ya kitaifa na Amina Chifupa Mpakanjia, aliyekuwa Mbunge wa CCM, Viti Maalum, kwa kifo cha ghafla ambacho kimewagusa watanzania wa rika zote hasa vijana. Tunamuomba Mwenyezi Mungu aziweke roho zao mahali pema peponi. Amina.
5. **Mheshimiwa Spika**, napenda kuishukuru kwa dhati Kamati ya Huduma za Jamii ya Bunge lako Tukufu, chini ya Mwenyekiti wake Mheshimiwa Omar Shaban Kwaangw', Mbunge wa Babati Mjini, kwa ushauri iliyoutoa ambao umeboresha matayarisho ya bajeti ya Wizara ninayoiwasilisha mbele ya Bunge lako Tukufu.
6. **Mheshimiwa Spika**, hotuba yangu imegawanyika katika maeneo makuu mawili kama ifuatavyo: Utekelezaji wa Ilani ya Uchaguzi ya CCM 2005 na Majukumu yaliyoidhinishwa katika bajeti ya mwaka 2006/07 na Mipango, Majukumu na Maombi ya Fedha ya Bajeti ya Wizara, kwa mwaka 2007/08.

UTEKELEZAJI WA ILANI YA UCHAGUZI YA CCM 2005 NA MAJUKUMU YALIYOIDHINISHWA KATIKA BAJETI YA MWAKA 2006/07

7. **Mheshimiwa Spika**, bajeti inatoa taarifa ya utekelezaji wa Ilani ya Uchaguzi ya CCM 2005 na majukumu ya Wizara kama yalivyoainishwa katika bajeti ya mwaka 2006/07. Napenda nitoe kwa muhtasari majukumu yaliyotekelezwa katika kipindi cha mwaka uliopita kwa kutumia fedha zilizotengwa katika bajeti ya Mipango ya Maendeleo na Matumizi ya Kawaida.

MIPANGO YA MAENDELEO

Ukarabati katika Vituo vya Huduma za Afya - Manispaa za Dar es Salaam

8. **Mheshimiwa Spika**, upanuzi wa majengo ya hospitali zote za Jiji la Dar es Salaam kwa manispaa za Temeke, Ilala na Kinondoni, pamoja na kituo cha Afya cha Vijibweni - Kigamboni umekamilika na majengo hayo yanatumika kutolea huduma.

Ukarabati katika Hospitali ya Taifa ya Muhimbili

9. **Mheshimiwa Spika**, ukarabati wa jengo la Wazazi na jengo la Mwaisela uko katika hatua za mwisho za ukamilishaji na inatarajiwa kukabidhiwa mwishoni mwa mwezi Julai, 2007. Aidha, ujenzi wa wodi ya watoto haujakamilika kutokana na uhaba wa fedha. Hata hivyo Wizara imetenga fedha za kutosha kukamilisha ujenzi huo kwa mwaka 2007/08.

Ukarabati katika Hospitali ya Rufaa Mbeya

10. **Mheshimiwa Spika**, upanuzi wa maabara na ujenzi wa hosteli za wataalamu wahitimu umefikia kiwango cha asilimia 70. Aidha, ununuzi wa vifaa na vifaa tiba ulifanywa kupitia Bohari ya Madawa.

Uanzishwaji wa Kituo cha Upasuaji wa Moyo

11. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ilitoa shilingi bilioni nne kwa ajili ya ununuzi wa vifaa vya kituo cha upasuaji wa moyo katika hospitali ya Taifa Muhimbili. Taratibu za ununuzi

wa vifaa hivyo umekamilika na huduma zinategemewa kuanza kutolewa mwezi Novemba 2007.

Hospitali ya Mirembe

12. **Mheshimiwa Spika**, ujenzi wa uzio wa ndani na chumba cha mapokezi umekamilika. Aidha, ukarabati wa mfumo wa nyaya za umeme unaendelea.

Taasisi ya Isanga

13. **Mheshimiwa Spika**, Wizara imekamilisha uwekaji wa mfumo wa maji safi na maji taka, ujenzi wa mgahawa wa watumishi, ukarabati wa wodi ya wanawake na nyumba tatu za watumishi. Aidha, ujenzi wa kituo cha tiba kwa ajili ya waathirika wa dawa za kulevya na pombe unaendelea katika eneo la Itega karibu na Taasisi ya Isanga.

Ununuzi wa vifaa kwa Hospitali za Rufaa na Maalumu

14. **Mheshimiwa Spika**, Serikali imeagiza gari la wagonjwa kwa ajili ya Taasisi ya Saratani - Ocean Road. Aidha, Hospitali ya Rufaa Mbeya imepatiwa mashine ya kupima saratani ya matiti (*Mammograph*) kwa ajili ya wananchi wa kanda ya Nyanda za Juu Kusini.

Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya

15. **Mheshimiwa Spika**, ukarabati wa jengo la ofisi ya Makao Makuu ya Mfuko umefikia asilimia 95.

Ukarabati wa Vyuo

16. **Mheshimiwa Spika**, ukarabati wa majengo ya hosteli ya wanafunzi na ujenzi wa nyumba za Waalimu katika chuo cha Waganga Wasaidizi Ifakara umekamilika. Aidha, ujenzi na ukarabati wa vyuo 15 unaendelea.

Kanda 8 za Mafunzo

17. **Mheshimiwa Spika**, kanda 8 za mafunzo ya kujiendeleza za Kaskazini, Kusini, Mashariki, Magharibi, Kati, Ziwa, Nyanda za Juu Kusini na Nyanda za Juu Kusini

Magharibi zimejengewa uwezo wa utendaji kwa kupatiwa kompyuta 80, magari 7 na vifaa vya kufundishia.

Ustawi wa Jamii

18. **Mheshimiwa Spika**, ukarabati wa mahabusi ya watoto Mbeya, makazi ya wazee Kolandoto na shule ya maadilisho Irambo unaendelea. Aidha, ujenzi wa maktaba ya wanafunzi Taasisi ya Ustawi wa Jamii nao unaendelea.

Mfumo wa Utoaji wa Huduma za Afya

19. **Mheshimiwa Spika**, Wizara kwa kushirikiana na TAMISEMI imeandaa Mpango wa Maendeleo ya Afya ya Msingi (MMAM) wa miaka kumi utakaotekelezwa katika awamu mbili za miaka mitano mitano (2007/08 – 2011/12 na 2012/13 - 2017/18). Mpango huu unahusu kusogeza huduma za afya hususan, tiba, kinga, uboreshaji na utengamao karibu na wananchi. Lengo ni kuhakikisha kila kijiji kinakuwa na zahanati, kata inakuwa na kituo cha afya, wilaya inakuwa na hospitali. Hospitali za Mikoa zitaimarishwa kuwa hospitali za rufaa kwa ngazi za chini. Hospitali za rufaa zilizopo sasa zitapandishwa hadhi kutoa huduma maalum. Utekelezaji wa mpango huu utashirikisha wananchi na wadau wengine.
20. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Sera ya Afya ya mwaka 1990 imerejewa mwaka 2007 ili iendane na mahitaji ya jamii ya sasa na ya baadae kwa kuzingatia mabadiliko ya kiteknolojia na ukuaji wa sekta ya afya. Sera hiyo imepitishwa na Serikali mwezi Juni 2007.

Mfuko wa Afya ya Jamii

21. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imeendelea kutoa mchango wa tele kwa tele kwa Halmashauri 29 kati ya 72 zilizoanzisha Mfuko wa Afya ya Jamii na kukidhi vigezo vya kupata mchango huo. Vigezo hivyo ni kuwa na hati rasmi, sheria ndogo, makusanyo kwa kila kituo/ zahanati, taarifa ya hesabu za benki, fedha za wanachama na mkataba na Wizara.

22. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imeziwezesha Halmashauri tisa za Manispaa/Jiji kuanzisha mpango wa Tiba kwa Kadi (TIKA). Halmashauri hizo ni Tabora, Moshi, Tanga, Mtwara Mikindani, Kigoma Ujiji, Dodoma, Singida, Mbeya, na Iringa.

Mfuko wa Bima ya Afya

23. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Mfuko ulitoa huduma kwa wanufaika milioni 1.6 ambao ni sawa na asilimia 4.65 ya Watanzania milioni 34.4 kwa kutumia takwimu za sensa ya mwaka 2002. Aidha, Wizara imekamilisha taratibu za kuwahudumia watumishi wastaafu. Kundi la kwanza linalowajumuisha wanachama 26,200 waliostaafu tangu mwaka 2001/2002 na wenzi wao litaanza kupata huduma kuanzia Julai 2007.
24. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara kupitia Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya imeboresha upatikanaji wa huduma za vipimo vya maabara vijijini, kwa kuanzisha utaratibu wa mikopo kwa watoa huduma vijijini. Jumla ya shilingi milioni 500 zilitengwa kwa ajili ya mikoa ya Lindi na Pwani. Aidha, mafunzo yametolewa kwa watoa huduma za vipimo vya maabara kwa zahanati, vituo vya afya vya Serikali na vya sekta binafsi vilivyosajiliwa katika mikoa ya Lindi na Pwani.

MATUMIZI YA KAWAIDA

SERA NA MIPANGO

Sheria za Kusimamia Utoaji wa Huduma za Afya na Ustawi wa Jamii

25. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara kwa kushirikiana na ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali imefanya mchakato wa kukamilisha mapendekezo ya Sheria ili hatimaye miswada husika iweze kuwasilishwa katika Bunge lako Tukufu. Mapendekezo hayo yatahusu: Sheria ya Kuzuia na Kudhibiti UKIMWI, Sheria ya Usajili wa Wataalamu wa Mionzi na Radiolojia, Sheria ya Usajili wa Wataalamu wa Maabara, Sheria ya Afya ya Akili, Sheria ya Afya ya Jamii, Sheria ya Usajili wa Maafisa Afya ya Mazingira na Marekebisho ya Sheria ya Mfuko wa Taifa wa Bima ya

Afya (Sura Na. 395 T.L. 2002). Aidha, naomba kulifahamisha Bunge lako Tukufu kwamba, Muswada wa Sheria ya Usimamizi wa Upeo wa Macho kuona, yaani “The Optometry Bill”, ambao ulipitishwa na Bunge tarehe 17 Aprili 2007, tayari umesainiwa (Assented) na Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania mnamo tarehe 11/6/2007 na kuwa Sheria Na 12 ya 2007. Taarifa hii, pia Mheshimiwa Spika, uliitoa katika Bunge lako Tukufu mnamo tarehe 14/6/2007. Sasa, Wizara kwa kushirikiana na Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali iko katika mchakato wa kuandaa kanuni ambazo zitasimamia utekelezaji wa sheria hii. Baada ya kukamilika kwa kanuni hizi, kwa mamlaka niliyopewa chini ya sheria hii nitatangaza tarehe ya kuanza kutekelezwa kwa sheria hii.

HUDUMA ZA KINGA

Udhibiti wa Magonjwa

26. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imeendelea kuwaelimisha wananchi namna ya kudhibiti magonjwa ya kuambukiza hasa Kipindupindu, Tauni, Mafua makali ya ndege na Homa ya Bonde la Ufa. Ugonjwa wa Homa ya Bonde la Ufa umeingia nchini Januari 2007 na umeathiri wananchi 302, ambapo 133 wamepoteza maisha hadi kufikia mwezi Mei, 2007. Mikoa iliyoathirika kwa ugonjwa huo ni Arusha, Singida, Dar-es-Salaam, Manyara, Tanga, Mwanza, Dodoma, Iringa, Pwani na Morogoro. Vilevile, mkakati maalumu wa dharura wa kupambana na ugonjwa wa Homa ya Bonde la Ufa uliandaliwa na kutekelezwa.

Mpango wa Taifa wa Kudhibiti Malaria

27. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imebadilisha matibabu ya Malaria kutoka dawa ya safu ya kwanza ya SP kwenda dawa mseto ya *Artemether/Lumefantrine (ALu)*. Dawa hii imeanza kutumika tangu mwezi Desemba, 2006 na imesambazwa katika vituo 4500 vya kutolea huduma za afya vya umma na mashirika yasiyokuwa ya kiserikali yanayotoa huduma bila faida.
28. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imetoa Hati Punguzo 3,300,000 kwa akina mama wajawazito ili waweze kununua vyandarua vyenye viutilifu hadi

kufikia Machi, 2007. Kati ya hati hizo, Hati Punguzo 2,000,000 zimetumika kununua vyandarua vyenye viuatilifu.

Mpango wa Taifa wa Kudhibiti Kifua Kikuu na Ukoma

29. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara ilizindua huduma mseto kwa magonjwa ya kifua kikuu, malaria na UKIMWI kwa lengo la kuongeza kasi ya kudhibiti magonjwa hayo. Aidha, Wizara imeandaa mpango maalumu wa kutekeleza kasi ya kuimarisha udhibiti wa kifua kikuu hapa nchini.
30. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imeanzisha huduma za mpango wa pamoja wa kudhibiti uambukizo wa kifua kikuu na UKIMWI katika wilaya 30 katika mikoa ya Mwanza, Mbeya, Iringa, Arusha, Pwani, Tanga, na Dar es Salaam. Mpango huu utasambazwa katika mikoa yote.
31. **Mheshimiwa Spika**, Wizara imefanya kampeni za kutokomeza ukoma katika wilaya za mikoa ya Kigoma, Morogoro na Mara ili kufikia lengo la kimataifa la kutokomeza ukoma ifikapo mwishoni mwa mwaka 2007.

Mpango wa Kudhibiti UKIMWI

32. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imeendelea kutoa huduma za kudhibiti UKIMWI kwa kupanua huduma za maabara katika hospitali zote za rufaa, mikoa na wilaya. Hospitali zote za wilaya zimepatiwa mashine za kupima kemikali za mwili na damu - hematolojia. Hospitali za wilaya 30 zimepata mashine za kuhesabu chembe chembe za damu aina ya CD4. Aidha, kila aina ya mashine imepatiwa vitendanishi 229,050 ambavyo vinatosha kuwapima wagonjwa walengwa 220,000. Pia, mafunzo yalitolewa kwa wataalamu 178 wa mashine hizo, toka kwenye ngazi zote za hospitali zinazotoa dawa za kupunguza makali ya ugonjwa wa UKIMWI.
33. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara iliendelea kupanua huduma za ushauri nasaha hadi kufikia wilaya 83 nchini kote. Vituo vya ushauri nasaha na upimaji wa hiari wa UKIMWI viliongezeka kutoka 806 mwaka 2006 hadi kufikia vituo 1,027 mwezi Machi mwaka 2007. Vilevile, wahudumu wa afya waliopatiwa mafunzo ya

ushauri nasaha waliongezeka kutoka 1,600 mwaka 2006 hadi kufikia 2,739 Machi 2007. Idadi ya watu waliopata huduma za ushauri nasaha iliongezeka kutoka 427,421 Machi 2006, hadi 849,334 Desemba 2006. Kati ya waliopata ushauri nasaha, 139,254 walipimwa UKIMWI. Matokeo ya waliopimwa UKIMWI yalionyesha kuwa asilimia 16.4 walikuwa na virusi vya UKIMWI.

Mpango wa Taifa wa Huduma za Macho na Udhhibiti wa Ugonjwa wa Usubi

Huduma za Macho

34. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara kwa kushirikiana na shirika la kimataifa la kudhibiti ugonjwa wa vikope imekamilisha utafiti katika Halmashauri za wilaya 10. Halmashauri za wilaya 7 zimegundulika kuwa na kiwango cha ugonjwa cha zaidi ya asilimia 10, na hivyo zitapata dawa ya *Zithromax* kulingana na mwongozo wa Shirika la Afya Ulimwenguni.

Huduma za Udhhibiti wa Usubi

35. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara iligawa dawa ya kuzuia usubi aina ya *Mectizan* katika vijiji 695. Vijiji hivyo viko katika Halmashauri za wilaya 14. Jumla ya wananchi 1,400,000 walimeza dawa ya *Mectizan*.

Huduma ya Afya ya Uzazi na Mtoto

36. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara kwa kutumia mitaala iliyoboreshwa imetoa mafunzo kwa watoa huduma ya afya za uzazi na mtoto zikiwemo huduma za afya ya uzazi kwa vijana katika ngazi zote ambapo watoa huduma 112 kutoka mikoa 11 wamepata mafunzo hayo. Aidha, jumla ya wakufunzi 151 kutoka mikoa 5 wamepatiwa mafunzo ya afya ya uzazi.

Huduma za Chanjo

37. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, huduma za chanjo zimeendelea kutolewa bila malipo kwa nchi nzima. Aidha, juhudi zimefanyika kufikisha huduma hii karibu na wananchi kwa kutoa huduma za mkoba (*out reach services*). Pia, juhudi za kutokomeza ugonjwa wa polio zimeendelea katika wilaya zote ambapo katika kipindi

cha Januari hadi Desemba 2006 jumla ya sampuli 562 kutoka kwa wagonjwa 286 zilichunguzwa na hakuna iliyobainika kuwa na virusi vya polio. Vilevile, Wizara imenunua na kusambaza majokofu ya kuhifadhia dawa za chanjo katika vituo vilivyokuwa vimebaki vya mikoa 19.

Afya ya Mazingira

38. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara ilisimamia mashindano ya afya na usafi wa mazingira yaliyohusisha Halmashauri zote Tanzania Bara. Kutokana na mashindano haya kumekuwepo na ongezeko la bajeti za usafi wa mazingira katika Halmashauri zote nchini.

Huduma za Afya Kazini

39. **Mheshimiwa Spika**, Wizara ilizindua mkakati wa kudhibiti UKIMWI mahali pa kazi kwa wafanyakazi wa sekta ya afya tarehe 7 Mei, 2007. Mkakati huu unalenga katika kuzuia maambukizi ya UKIMWI kwa wafanyakazi wa afya, kupiga vita unyanyapaa na kutoa huduma na matunzo kwa wafanyakazi waathirika.

Huduma za Elimu ya Afya kwa Umma

40. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara iliendelea kushirikiana na wadau mbalimbali kuelimisha wananchi kuhusu mbinu za kubadili tabia na mitindo ya maisha inayohatarisha afya zao. Aidha, Wizara imeanzisha kituo cha utoaji wa elimu ya UKIMWI kwa umma katika Taasisi ya Utafiti wa Magonjwa ya Binadamu.

Taasisi ya Chakula na Lishe

41. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Taasisi iliendelea na juhudi za kusaidia kuboresha lishe ya watu wenye virusi vya UKIMWI na wenye UKIMWI kwa kutoa mafunzo kwa wakufunzi na watoa huduma majumbani 111 katika wilaya 37 za mikoa 6.
42. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Taasisi ilibuni chakula kinachofaa kuongeza virutubishi vya vitamini na madini kwa ajili ya watu wanaoishi na virusi vya

UKIMWI na wenye UKIMWI. Chakula hicho kinafanyiwa majaribio ili kupima uwezo wake katika kuboresha afya na lishe ya watu wanaoishi na virusi vya UKIMWI.

43. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Taasisi imeratibu ugawaji wa vidonge 25,341,500 vya Vitamini A kwa watoto 12,232,500 ili kupunguza tatizo la upungufu wa Vitamini A. Pia, Taasisi iliratibu ugawaji wa vidonge 11,889,780 vya dawa za minyoo kwa watoto 10,784,176 nchini kote.

Taasisi ya Taifa ya Utafiti wa Magonjwa ya Binadamu

44. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Taasisi imeendelea kufanya tafiti za magonjwa mimea ya *TMS-2001*, *Aloe sp*, *Muyamba* na *5M*. Tafiti hizo zimeonyesha kuwa mmea wa *TMS-2001* una uwezo wa kutibu malaria; *Aloe sp* unaweza kuzuia kukua kwa vimelea vinavyosababisha kuoza kwa meno, *Muyamba* una uwezo wa kudhibiti vimelea vinavyosababisha kipindupindu na kimeta. *Muyamba* pia una uwezo wa kupambana na ukuvi aina ya *Candida albicans*. Mmea wa *5M* una uwezo wa kuzuia kukua kwa vimelea vinavyosababisha magonjwa katika njia ya chakula.
45. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Taasisi imeendelea kufanya utafiti wa awali wa kuzuia mazalio ya mbu kwa kutumia dawa ya kuua viluwiluwi inayojulikana kwa jina la *Griselesf* katika wilaya mbili za Mvomero na Bagamoyo. Utafiti huu ulionyesha kuwa dawa hii ina uwezo wa kudhibiti mazalio ya mbu wanaosababisha matende na ngiri maji kwa asilimia 80 katika kipindi cha miezi mitatu na baada ya kipindi hicho inabidi dawa iwekwe tena.
46. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Taasisi iliendelea kutekeleza Mpango wa Kudhibiti Matende na Ngiri Maji katika wilaya zote 27 za mikoa ya Mtwara, Lindi, Dar es Salaam, Tanga na Pwani. Jumla ya wananchi milioni 7.2 walipatiwa dawa za kuzuia na kuua vimelea vinavyosababisha matende na ngiri maji. Aidha, upasuaji wa ngiri maji umeendelea katika wilaya za mikoa ya Pwani, Tanga na Dar es Salaam na jumla ya wagonjwa 1,000 walifanyiwa upasuaji kupitia mpango huu.

Huduma za Afya Wilayani

47. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara inaendelea na taratibu za ununuzi wa magari mapya 10 na boti 1 kwa ajili ya ufuatiliaji na usambazaji wa dawa na vifaa muhimu vya afya. Magari mapya 10 yatapelekwa katika Halmashauri za wilaya za Rufiji, Tandahimba, Mbozi, Mpwapwa, Muleba, Singida, Magu, Kongwa, Mbarali na Iringa. Halmashauri ya wilaya ya Ukerewe itapewa boti moja.

HUDUMA ZA TIBA

Huduma za Dawa, Vifaa vya kawaida na Vifaa Tiba

48. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imenunua dawa, vifaa vya kawaida, vifaa tiba na vitendanishi vyenye thamani ya shilingi bilioni 26 kupitia Bohari ya Madawa na kusambazwa katika zahanati, vituo vya afya na hospitali za umma. Aidha, shilingi bilioni 2.6 zilitumika kulipa deni la Bohari ya Madawa na shilingi bilioni 1.34 zilitumika kugomboa dawa, vifaa vya kawaida, vifaa tiba, vitendanishi na chanjo kutoka bandarini na kiwanja cha ndege.

Bohari ya Madawa (MSD)

49. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Bohari imeanzisha Mfumo wa *Integrated Logistic System (ILS)* unaoboresha mfumo wa awali kwa sababu unaruhusu vituo kuagiza mahitaji ya kawaida na yale ya miradi msonge. Bohari imesambaza dawa, vifaa vya kawaida na vifaa tiba kwa mfumo wa *Integrated Logistic System (ILS)* katika mikoa ya Rukwa, Mbeya, Dodoma, Iringa, Ruvuma, Dar es Salaam na Pwani. Mikoa iliyobaki itafikiwa katika mwaka huu wa fedha. Aidha, imefungua tawi katika mkoa wa Dodoma ili kurahisisha upatikanaji wa dawa na vifaa vya kawaida kwa mikoa ya Singida na Dodoma. Pia, imeendelea kuimarisha mfumo wa utoaji wa taarifa ya salio la fedha za zahanati, vituo vya afya na hospitali kupitia kwa Makatibu Tawala wa Mikoa na Wakurugenzi wa Halmashauri zote nchini.
50. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Bohari ilifanikiwa kusambaza dawa, vifaa vya kawaida na vifaa tiba kwa wakati ili kukabiliana na magonjwa ya milipuko

yaliyotokea sehemu mbalimbali nchini. Magonjwa hayo ni pamoja na milipuko ya kipindupindu, surua, homa ya bonde la ufa, malaria na tauni.

Huduma za Uchunguzi

51. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara kupitia ufadhili wa PEPFAR imekamilisha maabara ya kufundishia na kuhakiki ubora wa vipimo vya uchunguzi wa magonjwa (National Quality Assurance and Training Institute). Maabara hii itakabidhiwa kwa Wizara mwezi Agosti 2007.
52. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imekamilisha ujenzi wa vituo vya damu salama Kanda za Kusini – Mtwara na Magharibi – Tabora. Aidha, mafunzo kwa wafanyakazi 33 wa vituo vya damu salama vya kanda kuhusu uendeshaji, uhifadhi na usambazaji wa damu yametolewa.
53. **Mheshimiwa Spika**, katika kuwatambua na kuwaenzi wanaojitolea kutoa damu ili kuchangia benki ya damu salama, Wizara imeanzisha utaratibu wa kuwapa hati maalumu. Chupa za damu salama 22,311 zilipatikana katika kipindi cha mwaka mmoja 2006/07. Naomba nitumie nafasi hii kuwashukuru wananchi wote pamoja na Waheshimiwa Wabunge waliojitolea kutoa damu ili kuokoa maisha ya wanaohitaji damu salama.

Huduma za Afya ya Kinywa

54. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/2007, Wizara imekamilisha usambazaji wa viti - *dental chairs* na taa maalumu za kusaidia upasuaji katika Halmashauri za wilaya 37, manispaa 6, hospitali teule za Halmashauri 4, hospitali za mikoa 9, hospitali 2 za Rufaa na hospitali maalum ya Mirembe. Aidha, mafundi wanaendelea na kazi ya kufunga vifaa hivyo. Pia, Wizara imeagiza mashine za *x-ray* kwa ajili ya kliniki za meno katika hospitali za mikoa ya Mtwara, Lindi, Ruvuma, Rukwa, Kigoma na Mara.

Huduma za Afya ya Akili na Vita dhidi ya Dawa za Kulevya

55. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara ilitoa mafunzo ya namna ya kubainisha na kutoa tiba kwa wagonjwa wa akili ngazi ya msingi kwa watumishi 551 katika mikoa 12.

Huduma za Mashirika ya Kujitolea, Makampuni na Watu Binafsi

56. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wamiliki wa hospitali mbili za Mashirika ya dini za Tosamaganga katika Halmashauri ya wilaya ya Iringa na Dr. Artiman katika Manispaa ya Sumbawanga wamekubali hospitali zao kutumika kama Hospitali Teule za Wilaya.

Huduma za Matibabu Nje ya Nchi

57. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara ilipeleka wagonjwa 85 kutibiwa nje ya nchi na kudhamini wagonjwa 30 kuwekewa viungo bandia vya nyonga katika Taasisi ya Mifupa ya Muhimbili badala ya kuwapeleka nje ya nchi.

Hospitali ya Taifa Muhimbili

58. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Hospitali imeendelea na maandalizi ya kuanzisha huduma za upasuaji wa moyo. Chumba cha upasuaji wa moyo na cha wagonjwa mahututi katika Taasisi ya Mifupa ya Muhimbili viko tayari na utaratibu wa kununua baadhi ya vifaa muhimu kwa huduma hiyo umekamilika. Vifaa hivyo ni vitanda vya kupasulia, *heart lung machine*, *echocardiogram* na *Magnetic Resonance Imaging (MRI)*. Aidha, wataalamu 16 kati ya 26 waliopeleka India kusomea huduma hiyo wamehitimu na kurejea nchini. Wataalamu waliobaki wanaendelea na mafunzo hadi mwezi Novemba 2007. Vilevile, maandalizi ya kuanza kutoa huduma za macho kwa kutumia *laser*, yako katika hatua za mwisho.

Hospitali ya Bugando

59. **Mheshimiwa Spika**, Hospitali imeanzisha huduma ya matibabu kwa mawasiliano (*telemedicine*). Kwa sasa inaweza kuwasiliana kwa redio na mtandao wa kompyuta na Hospitali za Rubya mkoani Kagera, Kibondo mkoani Kigoma, na makao makuu ya AMREF Tanzania na Kenya. Mawasiliano kwa redio yanaweza kuvifikia vituo vyote

vyenye redio vinavyopata huduma ya kutembelewa na Madaktari Bingwa chini ya mpango wa AMREF. Aidha, hospitali imeendelea na ujenzi wa jengo kwa ajili ya matibabu ya Saratani na *Nuclear Medicine* na uko katika hatua za mwisho.

Hospitali ya KCMC

60. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, ujenzi wa *Child Centred Family Care Clinic* umekamilika na upanuzi wa vyumba vya upasuaji, madarasa, ofisi ya idara ya Macho na idara ya magonjwa ya njia za mkojo na figo umefikia asilimia 90. Vilevile, Hospitali ilifanya upasuaji wa moyo kwa wagonjwa 12 kati yao wagonjwa 11 wamepona na wanaendelea vizuri. Ninawapongeza Hospitali ya KCMC.

Hospitali ya Rufaa Mbeya

61. **Mheshimiwa Spika**, Hospitali ilipata mtambo wa kupima saratani ya matiti (*mammograph*). Pia, utafiti wa chanjo ya UKIMWI umeendelea na hivi sasa washiriki wote 60 waliokuwa wanatakiwa kuchanjwa wamekwisha chanjwa na wanaendelea kufuatiliwa. Vilevile, huduma za kusafisha damu kwa wagonjwa wenye matatizo ya figo - *Renal Dialysis* zilitolewa.

Taasisi ya Mifupa Muhimbili - MOI

62. **Mheshimiwa Spika**, Taasisi imekamilisha mpango wa kuanzisha huduma ya kuweka kiungo bandia cha goti. Huduma hii imeanza kutolewa kuanzia mwezi Mei 2007.

Taasisi ya Saratani ya Ocean Road

63. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Taasisi ilipatiwa msaada wa vifaa na mashine zenye thamani ya shilingi 900,000,000.00 kutoka Shirika la Mionzi Duniani. Mashine hiyo imekwishafungwa na inatoa huduma.
64. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, ili kuhakikisha huduma za uchunguzi wa Saratani zinawafikia wananchi walio wengi, Taasisi imeanzisha mpango wa huduma za *outreach* kwa kutoa mafunzo ya jinsi ya kuchunguza, kutambua na kutibu Saratani ya shingo ya uzazi na matiti katika mikoa ya Tanga, Kilimanjaro, Pwani na Morogoro na utaenezwa nchi nzima.

Hospitali ya Mirembe na Taasisi ya Isanga

Hospitali ya Mirembe

65. **Mheshimiwa Spika**, Hospitali ilihudumia waathirika wa dawa za kulevya wapatao 361. Pia, mashine ya kupima ufanyaji kazi wa ubongo – *Electro Encephalogram* (EEG) imenunuliwa.

UTAWALA NA UTUMISHI

66. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imekamilisha mapitio na marekebisho ya Miundo ya Utumishi ya kada za Afya na Ustawi wa Jamii na imewasilishwa Ofisi ya Rais, Menejimenti ya Utumishi wa Umma. Aidha, imeajiri jumla ya watumishi 200 wa kada mbalimbali ili kujaza nafasi zilizokuwa wazi katika Wizara. Vilevile, imewapangia vituo vya kazi wahitimu 3,473 wa fani za afya ili waajiriwe katika mikoza na Halmashauri mbalimbali kulingana na kibali cha Ofisi ya Rais - Menejimenti ya Utumishi wa Umma. Mgawanyo wa watumishi hao unapatikana katika tovuti ya Wizara www.moh.go.tz. Pia, Wizara imewapandisha vyeo watumishi 1,025 wa kada mbalimbali waliokaa katika cheo kimoja kwa muda mrefu kulingana na stahili zao.
67. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imeendelea kuimarisha mahusiano kati yake na Wizara ya Afya na Ustawi wa Jamii, Zanzibar kwa lengo la kuimarisha uhusiano wetu na kubadilishana mawazo na uzoefu katika masuala ya afya.

HUDUMA YA MAFUNZO YA WATUMISHI WA AFYA

68. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imeendelea kutoa mafunzo huria kwa waganga wasaidizi vijijini ili kuinua kiwango chao cha elimu na kuboresha huduma. Aidha, mafunzo huria kwa wakunga wasaidizi vijijini yameanza na wanafunzi 52 wamedahiliwa mwaka huu.

69. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imetoa na kuimarisha mafunzo ya wataalamu mbalimbali katika sekta. Jumla ya wanafunzi 2,784 walihitimu katika vyuo vya Wizara wakiwemo wauguzi, waganga wasaidizi, madaktari wasaidizi na kada mbalimbali za sayansi shiriki za afya katika ngazi za cheti, stashahada, na stashahada ya juu. Aidha, wataalamu bingwa 225 walihitimu shahada za uzamili kutoka vyuo vikuu vya Muhimbili, KCMC, na Chuo Kikuu cha Kumbukumbu ya Hubert Kairuki.

OFISI YA MGANGA MKUU WA SERIKALI

Huduma za Dharura na Maafa

70. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imetoa mafunzo maalumu ya jinsi ya kukabiliana na dharura na maafa kwa wajumbe 40 wa timu za uendeshaji wa huduma za afya za mikoa ya Singida, Dodoma, Iringa na Ruvuma, na watumishi 36 wa hospitali za mikoa ya Kilimanjaro, Tanga, Dodoma, Iringa na Ruvuma.

HUDUMA ZA USTAWI WA JAMII

71. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara kwa kushirikiana na wadau mbalimbali imeendeleza mpango shirikishi jamii wa utambuzi wa watoto wanaoishi katika mazingira hatarishi katika Halmashauri saba. Jumla ya watoto 198,922 kutoka katika Halmashauri hizo wametambuliwa kati yao 94,837 ni wasichana na 104,085 ni wavulana. Aidha, Halmashauri 39 zilikarabati nyumba wanazoishi watoto walio katika mazingira hatarishi. Jumla ya watoto 192,656 wamenufaika na huduma hiyo. Pia, Wizara imetoa mafunzo kwa wawezeshaji haki jamii 22,154 katika Halmashauri 21.
72. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wizara imeendelea kuboresha maisha ya makundi maalumu kwa kutoa chakula, malazi na huduma za afya katika makazi 17 ya wazee na watu wenye ulemavu, makao ya watoto yatima Kurasini, Vyuo 7 vya ufundi kwa wenye ulemavu, kituo cha ustawi wa mama na mtoto Ilonga, Mahabusi 5 za watoto na Shule ya Maadilisho Irambo. Wizara iliendelea kutoa misaada ya dharura kwa familia zenye dhiki, watu wenye ulemavu na wazee, watoto walio katika mazingira

hatarishi, waathirika wa madawa ya kulevya, watoto waliozaliwa zaidi ya wawili kwa mara moja na akina mama wanaopata ulemavu wakati wa kujifungua.

Taasisi ya Ustawi wa Jamii

73. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Taasisi kwa kushirikiana na Chuo cha Illinois cha Marekani chini ya ufadhili wa PEPFAR imeanzisha masomo ya muda mfupi ya kuelimisha wataalamu kuhusu matatizo ya watoto wanaoishi katika mazingira hatarishi na wale ambao wazazi wao wamefariki kwa ugonjwa wa UKIMWI. Aidha, Taasisi kwa kushirikiana na Chuo Kikuu cha Bergen, Norway imeanzisha kozi ya kufundisha wataalamu wanaoshughulikia watu wenye ulemavu.

WAKALA ZILIZO CHINI YA WIZARA YA AFYA NA USTAWI WA JAMII

Mamlaka ya Chakula na Dawa

74. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Mamlaka ilifanya uchunguzi wa dawa zilizo katika soko na vituo vya forodha kwa kutumia maabara iliyopo makao makuu ya Mamlaka na maabara ndogo zinazo hamishika zilizoko katika vituo 10.
75. **Mheshimiwa Spika**, dawa zinazochunguzwa ni pamoja na zile za malaria, *antibiotic* na zile za kupunguza makali ya UKIMWI. Jumla ya sampuli 600 za dawa hizo zilifanyiwa uchunguzi wa awali katika maabara ndogo zinazohamishika na sampuli zote zilikidhi viwango. Maabara ya makao makuu ilifanya uchunguzi wa sampuli 400 za dawa na 600 za vyakula. Aidha, maabara ya makao makuu imeimarishwa kwa kupata mashine ya kisasa ya *High Performance Liquid Chromatography* ili kuiongezea uwezo wa kuchunguza sampuli za chakula, dawa na vipodozi.
76. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Mamlaka imefanya ukaguzi katika maeneo 239 ya kuuzia vyakula, maduka 2,694 ya dawa, vipodozi na vifaa tiba, viwanda 153 vya chakula na viwanda 58 vya dawa vya nchi za nje na 7 vya nchini. Jumla ya shehena 1,200 zilikaguliwa katika vituo vya forodha, kati ya hizo 288 zilikuwa za chakula na 912 za dawa. Shehena 9 za chakula na 2 za vipodozi ambazo hazikukidhi viwango zenye thamani ya shilingi 83,000,000 ziliteteketewa.

77. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Mamlaka imeendelea kuratibu utekelezaji wa Mpango wa Maduka ya Dawa Muhimu katika mikoa ya Rukwa, Mtwara na Morogoro. Maduka 50 yamezinduliwa katika wilaya ya Ulanga, 114 wilaya ya Kilombero na 99 wilaya ya Kilosa.
78. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Mamlaka imekamilisha kanuni za kukasimu baadhi ya majukumu yake kwa Halmashauri za majiji, manispaa, miji na wilaya chini ya Sheria ya Chakula, Dawa na Vipodozi Na. 1 ya mwaka 2003. Aidha, Mamlaka imefungua ofisi ya kanda ya ziwa katika jiji la Mwanza na ya kanda ya nyanda za juu kusini katika jiji la Mbeya ili kusogeza huduma karibu na wananchi.

Wakala wa Maabara ya Mkemia Mkuu wa Serikali

79. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2006/07, Wakala imenunua vifaa vya kisasa, vipuri vya matengenezo ya mitambo na kemikali za kutosha katika kuimarisha uwezo wa maabara wa kuchunguza sampuli. Vifaa vilivyoununuliwa vinatumika kupima protini, naitrojeni, madini, viuatilifu na dawa. Vifaa hivyo vimeiwezesha Wakala kufanya uchunguzi wa jumla ya sampuli 7,869. Sampuli 3,680 kati ya hizo ni za vyakula, dawa, kemikali, maji na maji taka. Sampuli zilizobaki 4,189 ni za makosa ya jinai na malalamiko ya uhalali wa wazazi wa watoto.
80. **Mheshimiwa Spika**, ili kusogeza huduma karibu na wananchi, Wakala imekamilisha taratibu na maandalizi ya kufungua maabara kanda ya Kaskazini Arusha. Maabara hii itaanza kazi kuanzia mwezi Julai mwaka 2007.

MIPANGO, MAJUKUMU, MALENGO NA MAOMBI YA FEDHA YA BAJETI KWA MWAKA 2007/08

Mipango, majukumu na malengo ya bajeti ya Maendeleo na ya Kawaida yameainishwa katika hotuba hii, Napenda kuwashukuru wadau mbalimbali wanaoshirikiana na Wizara.

Maombi ya fedha za kutekeleza mipango, majukumu na malengo ya bajeti ya Maendeleo na ya Kawaida yameainishwa kwa kifupi kama ifuatavyo:-

MIRADI YA MAENDELEO

81. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara inaomba kiasi cha shilingi **181,936,000,400.00** kwa ajili ya utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo. Kati ya fedha hiyo shilingi **6,774,000,000.00** ni fedha za ndani na shilingi **175,162,000,400.00** zinatoka kwa Taasisi za Kimataifa na Wahisani wanaochangia Mfuko wa Pamoja wa Afya na wale walioko nje ya Mfuko ambazo zitatumika kutekeleza kazi zifuatavyo:-

Mpango wa Maendeleo ya Afya ya Msingi (MMAM)

82. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itatekeleza baadhi ya vipengele vilivyopo kwenye Mpango wa Maendeleo ya Afya ya Msingi (MMAM) wa miaka kumi utakaotekelezwa katika vipindi viwili vya miaka mitano. Kwa kuanzia, Wizara itaimarisha huduma za kliniki nje ya vituo kwa kununua pikipiki maalumu 350 kwa vituo vya afya ili kuboresha huduma kwa wanawake na watoto. Mpango huu una vipengele vya kuongeza wataalamu wa afya wilayani, mpango wa kudhibiti UKIMWI, Malaria na Kifua Kikuu pamoja na huduma za mama na mtoto. Aidha, huduma zitasogezwa karibu na wananchi kwa kuwepo kwa zahanati katika kila kijiji, kituo cha afya katika kila kata na hospitali kwa kila wilaya. Mpango huu utatekelezwa kwa kuwashirikisha wananchi na wadau wengine. Napenda kuwaomba waheshimiwa wabunge wawahamasishe wananchi na wadau wengine ili tuweze kufanikisha mpango huu.

Mpango Mkakati wa kupunguza vifo vya wanawake na watoto wachanga vinavyotokana na uzazi.

83. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaanza kutekeleza Mpango Mkakati wa kupunguza vifo vya wanawake na watoto wachanga vinavyotokana na uzazi. Katika Mpango huu wahisani watachangia jumla ya shilingi bilioni sita katika kipindi cha miaka minne kuanzia mwaka huu wa fedha 2007/2008. Wahisani hao ni Benki ya Maendeleo ya Afrika na Umoja wa Nchi za Ulaya.

84. **Mheshimiwa Spika**, fedha za wahisani hao zitatekeleza Mpango Mkakati katika mikoa ya Mtwara, Mara, Tabora, Lindi, Pwani na Rukwa kwa kuongeza majengo ya kutolea huduma za wanawake na watoto wachanga, ikiwa ni pamoja na majengo ya upasuaji, ununuzi wa magari 20 ya kubebea wagonjwa, vifaa na utoaji wa mafunzo rejea kwa wataalamu wa afya. Mikoa hii ilichaguliwa kwa sababu ina hali mbaya katika utoaji wa huduma za afya na haina wahisani katika sekta ya afya. Fedha za Serikali zitatekeleza mpango huu katika mikoa 15 iliyobaki.

Hospitali za Rufaa na Maalumu

Hospitali ya Rufaa ya Mbeya

85. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kuimarisha na kuboresha utoaji wa huduma za afya, kukamilisha ujenzi wa maabara na hosteli ya madaktari wanafunzi.

Kituo cha Upasuaji wa Moyo

86. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaanzisha huduma za upasuaji wa moyo katika Hospitali ya Taifa ya Muhimbili kwa kutumia chumba cha upasuaji cha Taasisi ya Mifupa Muhimbili. Pia, itaongeza vyumba zaidi vya upasuaji moyo katika jengo la wodi ya watoto lililopo katika Hospitali ya Taifa ya Muhimbili.

Hospitali Maalumu ya Mirembe

87. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kuimarisha na kuboresha utoaji wa huduma za afya na kukarabati wodi tatu.

Hospitali Maalumu ya Kibong'oto

88. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itakarabati wodi sita, jengo la wagonjwa wa nje, ofisi, stoo, eneo la maegesho ya magari na nyumba tatu za watumishi. Pia, Wizara itajenga jiko na uzio.

Hospitali ya Rufaa ya Bugando

89. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itakarabati jengo la kufulia na jiko.

Hospitali ya Taifa ya Muhimbili

90. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itakamilisha ujenzi wa jengo la wodi ya watoto.

Vyuo vya Mafunzo vya Afya

91. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itajenga, itakarabati na kukamilisha hosteli, vyumba vya kulia chakula, majiko, madarasa na maktaba katika vyuo 16 vya uuguzi vya Kahama, Nzega, Njombe, Mtwara, Muhimbili, Geita, Korogwe, Tanga, Tukuyu, Mbulu, Mirembe, Bagamoyo, Kondo, Same, Tarime na KCMC. Aidha, Wizara itakarabati majengo ya chuo cha kanda Kigoma, chuo cha Madaktari Wasaidizi Mbeya, chuo cha CEDHA na nyumba za watumishi chuo cha Maafisa Afya Kagemu. Vilevile, Wizara itakamilisha ujenzi wa maktaba na mabweni katika chuo cha Matabibu Kilosa, ujenzi wa mabweni chuo cha Maafisa Afya Mazingira Tanga, chuo cha udhibiti wa wadudu na wanyama wanaodhuru Tanga, Taasisi ya sayansi ya afya ya Muhimbili, uzio chuo cha Matabibu Maswa, nyumba 2 za watumishi chuo cha Matabibu Mafinga na jengo la utawala katika chuo cha kanda Mirembe.

Taasisi ya Mifupa ya Muhimbili - MOI

92. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Taasisi itanunua gari la wagonjwa, itanunua na kufunga vifaa vya upasuaji, mazoezi ya viungo na karakana. Aidha, itanza kutoa huduma za matibabu ya mifupa katika hospitali za mikoa.

Taasisi ya Saratani ya Ocean Road - ORCI

93. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Taasisi itanunua gari la wagonjwa na kuzijengea uwezo hospitali za mikoa kutoa huduma na matunzo kwa wagonjwa majumbani.

Huduma za Uchunguzi

94. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaanzisha maabara maalumu ya uchunguzi wa magonjwa ya kuambukiza katika hospitali ya Taifa ya Muhimbili; itanunua magari mawili kwa ajili ya vituo vya kanda vya damu salama vya Tabora na Mtwara.

WAKALA NA TAASISI ZILIZO CHINI YA WIZARA YA AFYA NA USTAWI WA JAMII.

Wakala wa Mkemia Mkuu wa Serikali

95. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itakamilisha ujenzi wa jengo la maabara, ukarabati majengo yatakayokuwa maabara ya Kanda ya Kaskazini Arusha, kununua na kufunga vifaa katika maabara ya Kanda ya Ziwa.

Mamlaka ya Chakula na Dawa

96. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itakamilisha ujenzi wa ofisi za makao makuu ya Mamlaka.

Taasisi ya Utafiti wa Magonjwa ya Binadamu

97. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itakamilisha ujenzi wa jengo la maabara ya dawa asili Mabibo-Dar es Salaam. Itajenga jengo la utafiti wa wadudu katika kituo cha utafiti Tukuyu na kununua vifaa vya maabara vya kituo cha utafiti Gonja.

Taasisi ya Chakula na Lishe

98. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itakarabati na kupanua majengo ya ofisi.

HUDUMA ZA USTAWI WA JAMII

99. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itajenga mahabusi ya watoto Mtwara na maktaba ya wanafunzi katika Taasisi ya Ustawi wa Jamii. Itakamilisha ukarabati na upanuzi wa shule ya maadilisho Irambo, itakarabati mabweni na madarasa katika kituo cha mafunzo ya ufundi Luanzari. Aidha, Wizara itakarabati chuo

cha mafunzo ya ufundi kwa wanawake wasioona cha Singida, makazi ya wazee na watu wenye ulemavu Sukamahela - Manyoni, chuo cha mafunzo ya ufundi kwa wasioona cha Mtapika – Masasi, na vituo vya watu wenye ulemavu Mbeya na Mtwara.

SERA NA MIPANGO

Mabadiliko katika Sekta ya Afya

100. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Sera ya Afya ya mwaka 1990 iliyorejewa na kupitishwa na Serikali mwezi Juni 2007, itaanza kutekelezwa ili kuboresha utoaji wa huduma na usimamizi wa sekta ya afya nchini. Sera hii itasambazwa kwa wadau wote wa sekta ya afya. Wadau wataelimishwa juu ya wajibu wao katika utekelezaji wake.

Mfuko wa Afya ya Jamii

101. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara, kwa kushirikiana na Ofisi ya Waziri Mkuu Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa itahakikisha kuwa Halmashauri zote ambazo hazijaanzisha Mfuko wa Afya ya Jamii zinahamasishwa ili zianzishe na kutekeleza. Aidha, Wizara itaendelea kutoa mchango wa tele kwa tele kwa Halmashauri zilizoanzisha Mfuko wa Afya ya Jamii. Vilevile, Wizara kwa kushirikiana na timu za uendeshaji za mikoa itakamilisha mafunzo ili kuziwezesha Halmashauri 13 zilizobaki za Miji/Manispaa/Jiji kuanzisha mpango wa TIBA KWA KADI (TIKA).

Mfuko wa Bima ya Afya

102. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaanza kuwahudumia wanachama wastaafu na wenzi wao. Kundi la kwanza kupata huduma hiyo ni wale waliostaafu kuanzia mwaka 2001/02 ambao jumla yao ni 26,200. Aidha, itahakikisha huduma za mikopo ya vifaa tiba hasa kwa watoa huduma za matibabu vijijini kupitia Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya inafika katika mikoa yote. Kiasi cha shilingi bilioni 1.5 kimetengwa.

103. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itawasilisha muswada wa mapendekezo ya kuyajumisha makundi zaidi ikiwemo Vyombo vya Usalama wa Raia chini ya Mpango wa Taifa wa Bima ya Afya.

MATUMIZI YA KAWAIDA

104. **Mheshimiwa Spika**, kwa mwaka 2007/08, Wizara inaomba kiasi cha shilingi **187,627,787,000.00**. Kiasi cha shilingi **16,004,755,000.00** ni kwa ajili ya mishahara na kiasi cha shilingi **171,623,032,000.00** kwa ajili ya matumizi ya kawaida. Fedha hii itatumika kutekeleza kazi zifuatazo:-

SERA NA MIPANGO

Sheria za kusimamia Utoaji wa Huduma za Afya na Ustawi wa Jamii

105. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itawasilisha Serikalini mapendekezo ya marekebisho na kutungwa kwa sheria mpya ili kuimarisha usimamizi na utoaji wa huduma za afya. Mapendekezo yatahusu sheria mpya za Usimamizi wa Huduma za Afya nchini, Usajili wa Wauguzi na Wakunga, Usajili wa Madaktari na Madaktari wa Meno, Ajira na Matunzo ya Watu wenye Ulemavu, na Kudhibiti na Kusimamia Matumizi ya Teknolojia ya *DNA* ya Binadamu. Aidha, Wizara itawasilisha Serikalini marekebisho ya Sheria ya Famasia (Sura Na. 311 T.L 2002), Sheria ya Kudhibiti Bidhaa za Tumbaku Na. 2 ya mwaka 2003 na Sheria ya Taasisi ya Chakula na Lishe (Sura Na 109 T.L. 2002).

HUDUMA ZA KINGA

Udhibiti wa Magonjwa

106. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kushirikiana na Wizara mbalimbali, mikoa, wilaya, sekta na wadau mbalimbali katika kufuatilia na kudhibiti magonjwa ya kuambukiza na yasiyo ya kuambukiza. Aidha, Wizara itaendelea kupambana na magonjwa ya kuambukiza yakiwemo magonjwa mapya na

yanayojitokeza kwa kuimarisha ufuatiliaji wa magonjwa, kuelimisha jamii na watumishi wa sekta ya afya kuhusu tahadhari kwa magonjwa hayo.

Mpango wa Taifa wa Kudhibiti Malaria

107. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itasimamia na kufuatilia tiba sahihi ya malaria kwa kutumia dawa ya mseto ya *Artemether/Lumefantrine (ALU)*. Aidha, dawa hiyo itaendelea kusambazwa katika vituo vyote vya kutolea huduma za afya vya Serikali, mashirika ya dini na majeshi.
108. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaongeza idadi ya watoto wenye umri chini ya miaka mitano wanaotumia vyandarua nchini kwa kutoa vyandarua vyenye dawa ya muda mrefu bila malipo. Aidha, wanawake wajawazito watapewa vyandarua vya aina hiyo kwa gharama nafuu ya shilingi 500 ili kupunguza maambukizi ya ugonjwa wa malaria.

Mpango wa Kudhibi Kifua Kikuu na Ukoma

109. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaanza kutoa matibabu kwa wagonjwa wenye kifua kikuu sugu katika hospitali ya Kibong'oto baada ya kukamilisha ufungaji wa mashine na vifaa maalumu. Hospitali ya Kibong'oto itakuwa ndiyo kituo cha kwanza kutoa huduma ya aina hiyo katika eneo lote la Afrika Mashariki na Kati. Aidha, Wizara inatarajia kupanua huduma za mpango wa pamoja wa kudhibiti maambukizo ya kifua kikuu na UKIMWI katika wilaya 60 za mikoa tisa ya Tanzania Bara na Zanzibar.

Mpango wa Taifa wa Kudhibiti UKIMWI

110. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaongeza mikoa sita katika mfumo wa kufuatilia mwenendo wa maambukizi ya UKIMWI nchini. Aidha, Wizara itaongeza vituo vipya 500 ngazi ya vituo vya afya na zahanati vya kutoa dawa za kupunguza makali ya UKIMWI ili kuongeza idadi ya wanaopata dawa hizo kutoka

77,066 mwezi Aprili 2007 hadi kufikia 150,000 mwezi Desemba 2007 na kuongezeka hadi kufikia 200,000 mwishoni mwa mwaka 2008.

111. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaanzisha huduma mpya ya ushauri nasaha na upimaji ambayo itawalenga wagonjwa wote wanaohudhuria hospitali na katika vituo vya afya. Kwa kufanya hivyo watu wengi zaidi watapimwa na kupatiwa ushauri nasaha kwa lengo la kuzuia maambukizi mapya ya virusi vya UKIMWI na kwa wale walioathirika watapata fursa ya kujiunga kwenye mpango wa huduma na tiba mapema. Napenda kuwaomba Waheshimiwa Wabunge wahamasishe wananchi kutumia huduma hizo.

Mpango wa Taifa wa Huduma za Macho na Udhhibiti wa Ugonjwa wa Usubi

112. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itagawa dawa ya *Zithromax* katika wilaya 39 na jumla ya wananchi 10,000,000 watapata dawa hiyo. Aidha, Wizara itagawa dawa aina ya *Mectizan* kwa ajili ya kudhibiti ugonjwa wa usubi katika vijiji 850 vilivyoko katika Halmashauri za Wilaya 17. Jumla ya wananchi 1,900,000 watapewa dawa hiyo.

Huduma ya Afya ya Uzazi na Mtoto

113. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kuhakikisha huduma za afya ya uzazi na mtoto zinatolewa bila malipo na kwa ubora katika vituo vyote vya Serikali. Aidha, Waganga Wakuu wa Mkoa na Wilaya wanaagizwa kusimamia na kuhakikisha kuwa chumba maalum cha kujifungulia katika kila zahanati kinatengwa na michoro yote ya kuanzisha zahanati inajumuisha chumba cha wanawake kujifungulia. Vilevile, Wizara itanunua na kusambaza vifaa na dawa mbalimbali za uzazi na uzazi wa mpango katika vituo vyote vya huduma kwa kutumia mfumo wa *Kit*.

Mpango wa Taifa wa Chanjo

114. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, huduma za chanjo zitaendelea kutolewa kwa nchi nzima kwa lengo la kuinua kiwango cha chanjo kutoka asilimia 90 hadi 93 kwa chanjo ya DPT-HB3 na asilimia 91 hadi 95 kwa chanjo ya surua. Aidha, Wizara itachukua tahadhari ili kuzuia kuingia kwa ugonjwa wa polio nchini kutoka katika nchi

ambazo zina wagonjwa wa polio. Vilevile, majokofu yatanunuliwa kwa ajili ya kubadilisha majokofu ya zamani, yale ya *CFC* na yale yanayotumia nishati ya mafuta ya taa.

Huduma za Afya ya Mazingira

115. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendeleza mashindano ya afya na usafi wa mazingira kwa kushirikiana na Halmashauri zote nchini. Aidha, Wizara itawezesha Halmashauri na wadau wengine ili waweze kusimamia mashindano ya afya na usafi katika ngazi za vijiji/mtaa, kata na taasisi zao. Pia, Wizara itahakikisha kuwa kila kituo cha kutolea huduma za afya kinakuwa na kitengo cha utoaji wa huduma za afya ya mazingira.

Huduma ya Afya Kazini

116. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itatoa elimu na nyenzo za kujikinga na maambukizi ya virusi vya UKIMWI kwa wafanyakazi na kuhamasisha kuepuka unyanyapaa katika maeneo ya kazi, majumbani na katika jamii.

Huduma ya Elimu ya Afya kwa Umma

117. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kuimarisha uratibu wa huduma za elimu ya afya nchini. Aidha, Wizara itahakikisha kuwa kila kituo cha kutolea huduma za afya kinakuwa na kitengo cha utoaji wa huduma za elimu ya afya kwa umma.

Taasisi ya Chakula na Lishe

118. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Taasisi itaratibu ugawaji wa vidonge vya vitamini A na dawa za minyoo sambamba na kutoa mafunzo juu ya uzalishaji, usindikaji, hifadhi na matumizi ya vyakula vyenye vitamini A kwa wingi. Aidha, Wizara itahakikisha kuwa kila kituo cha kutolea huduma za afya kinakuwa na kitengo cha utoaji wa elimu ya chakula na lishe.
119. **Mheshimiwa Spika**, Taasisi itaendelea kufanya tafiti kuhusu tatizo la upungufu wa damu katika jamii nchini, uboreshaji wa vyakula vya kulikiza na vyakula vya watu

wanaoishi na virusi vya UKIMWI na wenye UKIMWI kwa kutumia mazao yanayopatikana katika jamii.

Taasisi ya Taifa ya Utafiti wa Magonjwa ya Binadamu

120. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Taasisi itafanya utafiti zaidi kwa mmea wa *Aloe vera* ili kupata viini vya dawa vinavyotibu matatizo ya kuoza meno. Aidha, tafiti zaidi zitafanyika kwa dawa itokanayo na mmea wa 5M ili kubaini uwezo wake katika kutibu vidonda vya tumbo na hatimaye kupunguza tatizo hilo katika jamii. Vilevile, Taasisi itakamilisha utafiti wa dawa inayotokana na mmea aina ya TMS-2001 ili kuthibitisha uwezo wa kutibu malaria.

HUDUMA ZA TIBA

Huduma za Dawa, Vifaa vya kawaida, Vifaa Tiba na Vitendanishi

121. **Mheshimiwa Spika**, mwaka 2007/08, Wizara imetengewa shilingi **38,370,959,700.00** kwa ajili ya ununuzi wa dawa, vifaa vya kawaida, vifaa tiba na vitendanishi na upatikanaji wa damu salama. Aidha, Mfuko wa Pamoja wa Wahisani umetenga shilingi **9,000,000,000.00** kwa ajili ya ununuzi wa dawa na vifaa tiba.
122. **Mheshimiwa Spika**, zahanati 90 na vituo vya afya 6 vipya vilivyojengwa na Halmashauri kwa nguvu za wananchi vitapewa dawa na vifaa. Aidha, Wizara itazipatia dawa, vifaa vya kawaida, vifaa tiba na watumishi zahanati 652 zilizojengwa na zinazoendelea kujengwa kwa nguvu za wananchi kwa kushirikiana na TASAF. Zahanati zinazoendelea kujengwa zitapatiwa dawa, vifaa vya kawaida, vifaa tiba na watumishi zitakapokuwa zimekamilika.

Bohari ya Madawa

123. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Bohari itaendelea kununua dawa za malaria, na za kupunguza makali ya UKIMWI na kuzisambaza katika vituo vyote vya matibabu vya Serikali na mashirika ya dini. Aidha, itaendelea na ununuzi, uhifadhi na usambazaji wa dawa, vifaa vya kawaida, vifaa tiba na vitendanishi kwa wateja. Pia, itakarabati na kupanua maghala ikiwa pamoja na Bohari ya Dar es Salaam.

124. **Mheshimiwa Spika**, Bohari itaendelea kupanua mfumo wa *Integrated Logistics System* katika mikoa 14 iliyobaki. Aidha, Wizara itaweka utaratibu utakaofuatwa na Halmashauri kununua baadhi ya dawa kwa utaratibu wa zabuni kwa kushirikisha sekta binafsi. Katika utaratibu huu, Halmashauri zitawajibika kununua dawa hizo kwa kuzingatia mwongozo wa Wizara unaoainisha orodha ya Taifa ya dawa muhimu ambao unaelekeza aina ya dawa zinazoruhusiwa katika ngazi mbalimbali za utoaji huduma kuanzia ngazi ya zahanati, vituo vya afya na hospitali. Hivyo, Bohari itaweka kipaumbele kwa ununuzi wa dawa chache muhimu kwa ajili ya vituo vyote ya utoaji huduma za afya vya Serikali na Mashirika ya dini. Tunategemea mgawanyo huu wa majukumu utaimarisha upatikanaji wa dawa katika ngazi zote za kutolea huduma za afya kwa umma.

Huduma za Uchunguzi

125. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itatekeleza mpango wa utoaji damu salama kwa wagonjwa katika kanda za Kusini, Magharibi na Kati. Aidha, Wizara itajenga kituo cha Damu Salama cha Kanda ya Kati – Dodoma ili kuimarisha upatikanaji wa damu salama ya kutosha kwa wagonjwa.

126. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kuimarisha huduma za maabara ili ziweze kukidhi viwango vinavyokubalika. Aidha, Wizara itaagiza na kupeleka mashine za *Clinical Chemistry & Haematology* katika maabara za hospitali za wilaya zilizobaki. Vilevile, Wizara itaendelea kudhibiti huduma zinazotolewa na maabara binafsi kwa kuangalia wataalamu, ubora wa vifaa na vitendanishi vinavyotumika.

127. **Mheshimiwa Spika**, Wizara itaimarisha karakana za ufundi wa vifaa tiba za kanda ya Ziwa – Bugando, Kaskazini – KCMC, Mashariki - Muhimbili, Nyanda za Juu Kusini – Mbeya na Kusini – Mtwara. Aidha, Wizara itaendelea kushirikiana na sekta binafsi pamoja na wadau wengine kuimarisha karakana za ufundi wa vifaa tiba za mikoa ya Tanga, Mtwara, Mbeya na Kagera. Vilevile, Wizara itakamilisha mwongozo wa utunzaji wa mashine na vifaa vya kutolea huduma za afya.

128. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kutekeleza mradi wa ORET wa kuboresha huduma za uchunguzi wa magonjwa katika hospitali 22. Uboreshaji huu utahusisha manunuzi, mafunzo maalumu na matengenezo ya mashine za *x-ray* na *ultrasound* katika hospitali hizo.

Huduma za Afya ya Kinywa

129. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kufunga vifaa vilivyonunuliwa mwaka uliopita katika kliniki za meno nchini.

Huduma za Afya ya Akili na Vita dhidi ya Dawa za Kulevya

130. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itatoa mafunzo ya huduma za afya ya akili na vita dhidi ya dawa za kulevya kwa madaktari 20 kutoka hospitali zote za mkoa. Aidha, Wizara itaboresha uwezo wa Chuo cha Uuguzi Mirembe ili kiweze kutoa elimu ya kiwango cha stahhada ya juu katika fani ya afya ya akili na dawa za kulevya.

Huduma za Mashirika ya Kujitolea, Makampuni na Watu Binafsi

131. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kuboresha mazingira ikiwa ni pamoja na kuishirikisha sekta binafsi katika kuandaa na kupitia miongozo na mipango mbalimbali ya utoaji wa huduma za afya.

Huduma za Tiba Asili na Tiba Mbadala

132. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaandaa mwongozo wa ushirikiano baina ya watoa huduma ya tiba asili na wataalamu wa tiba za kisasa.

Huduma za Matibabu Nje ya Nchi

133. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaimarisha hospitali za rufaa na maalumu ili kuendelea kutoa huduma za matibabu ambayo kwa sasa yanapatikana nje ya nchi. Huduma hizo ni pamoja na upasuaji wa moyo, matibabu ya saratani, uwekaji wa viungo bandia vya nyonga na goti, upasuaji wa ubongo na mishipa ya fahamu na matibabu ya magonjwa ya figo.

Hospitali Maalumu (Super speciality hospitals)

134. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Hospitali za rufaa zitaendelea kuimarishwa kuwa hospitali maalumu kwa kuzipatia wataalamu na vifaa vya kisasa vya uchunguzi ili ziweze kutoa huduma ya matibabu ya utaalumu wa hali ya juu.

Hospitali ya Taifa Muhimbili

135. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Hospitali itaendelea kuboresha huduma kwa wagonjwa na uchunguzi. Aidha, ununuzi wa mashine ya MRI utakamilika katika mwaka huu wa fedha. Vilevile, hospitali itaimarisha mpango wa matengenezo kinga ya vifaa.

Hospitali ya Bugando

136. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Hospitali inatarajia kujenga tanuru la kuchomea taka ngumu ili kuzuia maambukizi ya magonjwa na itaendelea kuboresha huduma ya wagonjwa wa saratani.

Hospitali ya KCMC

137. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Hospitali itaimarisha huduma za uchunguzi na matibabu kwa familia zilizoathirika kwa UKIMWI na itaanza ujenzi wa wodi ya wagonjwa wa ngozi na jengo la idara ya upasuaji rekebishi (plastic surgery). Pia, itaimarisha huduma za upasuaji wa moyo.

Hospitali ya Rufaa Mbeya

138. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, hospitali itaendelea kuboresha huduma kwa wagonjwa, kuimarisha huduma za uchunguzi kwa kununua CT Scan na kuboresha huduma ya wagonjwa wa UKIMWI kwa kuendeleza utafiti wa chanjo ya UKIMWI.

Taasisi ya Mifupa Muhimbili - MOI

139. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Taasisi itaanzisha huduma za upasuaji wa kubadilisha goti, itajenga kituo cha kuhudumia waliopooza (Spinal Rehabilitation Centre) na itaboresha huduma za upasuaji wa uti wa mgongo.

Taasisi ya Saratani ya Ocean Road

140. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Taasisi itaendelea kutoa matibabu ya saratani kwa ufanisi zaidi baada ya kupata mashine mbili mpya za mionzi, itaendelea kutoa huduma nje ya vituo na kuimarisha mafunzo kwa watoa huduma ili waweze kugundua mapema dalili za saratani katika hospitali za wilaya. Aidha, itaimarisha ushirikiano na asasi mbalimbali za kimataifa zinazotoa huduma kwa wagonjwa wa saratani na zile zinazojihusisha na mipango ya kudhibiti saratani ili kuboresha utoaji huduma hapa nchini.

Hospitali ya Kibong'oto

141. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Hospitali itaanza kutoa huduma za matibabu kwa wagonjwa wa kifua kikuu sugu. Pia, Hospitali itakamilisha awamu ya pili ya ujenzi wa uzio. Hospitali itakarabati jengo la utawala, itajenga nyumba tatu za watumishi na jengo la idara ya mionzi.

Hospitali ya Mirembe

142. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Hospitali itanunua *standby generator*, itakarabati jengo la maabara na kujenga jengo la huduma za ustawi wa jamii.

Taasisi ya Isanga.

143. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Taasisi itajenga tanuru la kuchomea taka, kununua samani na *standby generator*.

Hospitali za Mikoa na Wilaya

144. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaziimarisha hospitali za mikoa ili ziweze kutoa huduma za rufaa kwa kuzingatia mfumo wa rufaa kutoka zahanati, vituo

vya afya na hospitali za wilaya. Hospitali za wilaya zitaimarishwa kwa kupatiwa madaktari na madaktari bingwa kwa kadri watakavyokuwa wanapatikana.

UTAWALA NA UTUMISHI

145. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/2008, Wizara itaajiri wataalamu 594 na kuwapangia vituo vya kazi na itawapandisha vyeo watumishi 1,025. Pia, Wizara itawapangia wataalamu 4,187 katika Halmashauri na mikoa kulingana na kibali cha Serikali cha kuajiri.

MAFUNZO YA WATUMISHI WA AFYA

146. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara inatarajia kuanzisha mafunzo ya stashahada ya uuguzi katika vyuo vya Nzega na Mpanda. Vilevile, Wizara itadahili baadhi ya wanafunzi kujiunga na mafunzo wakiwa wanakaa nje ya vyuo (off campus). Hii itaongeza idadi ya Wauguzi na kupunguza tatizo la uhaba wa wataalamu.

147. **Mheshimiwa Spika**, ili kuongeza wataalamu wapya katika sekta ya afya, Wizara itabadilisha vyuo vitano vya mafunzo ya kujiendeleza kuwa vya watarajali na kudahili jumla ya wanafunzi 210. Vyuo hivyo ni Tarime, Njombe, Tukuyu, Sumbawanga na Songea. Aidha, Wizara itafufua na kuboresha miundombinu ya vyuo vilivyofungwa vya Nzega na Mpanda ili kuongeza idadi ya Wauguzi na Waganga. Vilevile, Wizara itakarabati na kupanua baadhi ya vyuo ili kuongeza uwezo wa kudahili wanafunzi wengi zaidi.

148. **Mheshimiwa Spika**, Wizara itaingia makubaliano maalumu ya kuviongezea ruzuku baadhi ya vyuo vya mashirika ya kidini ili viweze kudahili wanafunzi zaidi.

149. **Mheshimiwa Spika**, Wizara itaendelea kutoa mafunzo ya kujiendeleza kwa kuboresha mafunzo nje ya vyuo. Kwa kutumia njia hii ya mafunzo, wanafunzi 99 wanatarajiwa kuhitimu mafunzo kutoka Waganga Wasaidizi Vijijini na kuwa Maafisa

Tabibu. Aidha, jumla ya watumishi 230 wakiwemo Wakunga Wasaidizi Vijijini, Wauguzi Wakunga na Waganga Wasaidizi Vijijini watadahiliwa kujiunga na mafunzo hayo.

150. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itakamilisha mpango wa sekta ya afya wa mafunzo ya kujiendeleza kazini kwa kada mbalimbali. Pia, Wizara itafanya mapitio ya mitaala minne (miwili ya uuguzi na miwili ya sayansi shiriki za afya) kwa kuzingatia viwango na vigezo vilivyowekwa na Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi. Mitaala inalenga kupunguza muda wa kukaa chuoni na kuongeza muda wa kufanya mazoezi kwa vitendo, bila kuathiri ubora wa mafunzo.

OFISI YA MGANGA MKUU WA SERIKALI

151. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kusimamia maadili na uzingatiaji wa viwango vya ubora wa huduma za afya zinazotolewa kwa wananchi kwa kuzingatia mabadiliko ya teknolojia, maadili na matakwa ya kitaaluma.

Huduma za Uuguzi na Ukunga

152. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/2008, Wizara itaandaa miongozo ya vigezo vya uuguzi inayotoa maelekezo ya jumla ya kuimarisha huduma kwa wateja na itaendelea kufuatilia na kutathmini viwango vya utoaji huduma ili kuhakikisha kuwa wateja wote wanaridhika na huduma zitolewazo.

Ukaguzi na Ubora wa Huduma za Afya

153. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itakamilisha uboreshaji Mwongozo wa Usimamizi wa Huduma za Afya na itaiwezesha mikoa yote kufanya usimamizi na ukaguzi wa huduma za afya ili iweze kufanya usimamizi katika Halmashauri. Pia, itaendesha vikao vya kamati ya kitaifa ya uboreshaji huduma za afya na kukamilisha mapendekezo ya Sheria ya Usimamizi wa Mfumo wa Huduma za Afya.

Huduma za Dharura na Maafa

154. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaweka utaratibu wa huduma za dharura na maafa katika mikoa yote 21 utakaoendelezwa wilayani. Aidha, Wizara itaimarisha timu za kanda za kukabiliana na dharura na maafa. Vilevile, Wizara itapitia na kukamilisha miongozo miwili itakayotumiwa na watoa huduma za majeruhi wakati wa dharura kwa lengo la kuongeza ufanisi.

Mabaraza ya Kitaaluma

155. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itafanya mapitio ya sheria, kanuni na miongozo ya kimaadili ili ziweze kukidhi matakwa na masharti ya mabadiliko katika uendeshaji wa sekta ya afya na itaendelea kufanya uchunguzi dhidi ya tuhuma za ukiukwaji wa maadili ya kitaaluma.
156. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaunda upya Baraza la Mafundi Sanifu Macho, litakalowajibika kutoa viwango vya ubora wa huduma ya macho ikiwa pamoja na viwango vya sehemu ya kutolea huduma, vifaa vya kupima na vifaa vya kurekebisha upeo wa macho kuona. Aidha, Baraza litakuwa na uwezo wa kuwadhhibiti wataalam wanaoingia nchini kiholela.

HUDUMA ZA USTAWI WA JAMII

157. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kutoa huduma za chakula, malazi na afya katika makazi 17 ya wazee na watu wenye ulemavu, vyuo 7 vya ufundi stadi kwa wenye ulemavu, makao ya watoto Kurasini, kituo cha ustawi wa mama na mtoto Ilonga, mahabusi 5 za watoto na shule ya maadilisho. Aidha, Wizara itawawezesha vijana kutoka mahabusi za watoto, shule ya maadilisho Irambo na makao ya watoto yatima Kurasini kupata mafunzo ya ufundi stadi.
158. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itakamilisha Sera ya Huduma za Ustawi wa Jamii. Aidha, Wizara itaandaa mwongozo wa utekelezaji wa mikataba ya umoja wa mataifa kuhusu haki na usawa wa fursa kwa watu wenye ulemavu. Pia, Wizara itaandaa mwongozo wa wawezeshaji wa utambuzi wa awali wa watoto wenye

ulemavu na mwongozo wa marekebisho ya tabia kwa watoto walio katika mkinzano na sheria. Pia, Wizara itahakikisha kuwa kila kituo cha kutolea huduma za afya kinakuwa na kitengo cha utoaji wa huduma za ustawi wa jamii.

159. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara kwa kushirikiana na wadau itaendeleza mpango shirikishi jamii wa utambuzi wa watoto walio katika mazingira hatarishi katika Halmashauri kwa kuiwezesha mikoa yote nchini.

Taasisi ya Ustawi wa Jamii

160. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Taasisi itaongeza idadi ya kozi za masomo ya jioni ili kuwapa fursa wafanyakazi wasio na nafasi kuhudhuria masomo katika muda wa kawaida. Aidha, Taasisi itaongeza ubora na uwezo wa raslimali watu 17 ili kwenda sanjari na mahitaji shindani ya kitaaluma. Pia, Taasisi itaanzisha kituo cha ujasiriamali ambacho kitatoa mafunzo ya mbinu za kubuni miradi na kuendesha biashara kwa wanafunzi, wafanyakazi na wananchi kwa ujumla.

WAKALA ZILIZO CHINI YA WIZARA YA AFYA NA USTAWI WA JAMII

Mamlaka ya Chakula na Dawa

161. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Mamlaka itaendelea kusimamia ubora na usalama wa vyakula, dawa, vipodozi na vifaa tiba kwa kuimarisha mfumo wa usajili, ukaguzi wa viwanda vya ndani na nje ya nchi na bidhaa zilizoko sokoni kwa kuzingatia ushirikishwaji wa wadau katika ngazi mbalimbali. Aidha, itakamilisha taratibu za kuifanya maabara kuweza kutambulika kimataifa (accreditation) ifikapo mwaka 2008.
162. **Mheshimiwa Spika**, Mamlaka itakamilisha Mpango wa usambazaji wa maduka ya dawa muhimu katika mikoa ya Mtwara, Rukwa na Morogoro. Aidha, Mamlaka itatoa mafunzo ya mpango wa Maduka ya Dawa Muhimu kwa viongozi na wataalamu katika mikoa 17 iliyobaki.
163. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Mamlaka itakamilisha taratibu za kufikia viwango vya kimataifa vilivyowekwa na Shirika la Kimataifa la Viwango ili maamuzi

yanayofanyika yaweze kutambuliwa kitaifa na kimataifa. Vilevile, Mamlaka itakamilisha taratibu za kukasimu baadhi ya majukumu yake kwa Ofisi ya Waziri Mkuu, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa kwa lengo la kurahisisha usimamizi wa sheria.

Wakala wa Maabara ya Mkemia Mkuu wa Serikali

164. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wakala itaendelea kufanya uchunguzi wa sampuli mbalimbali za dawa, chakula, maji, maji taka, kemikali na sampuli za makosa ya jinai. Aidha, Wakala utaendelea kuimarisha maabara zake kwa kuanzisha maabara za kanda na kuzipatia vifaa na kemikali za kutosha na zenye ubora.
165. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wakala itaimarisha ufuatiliaji na ukaguzi wa kemikali katika bandari, mipaka na maghala mbalimbali nchini. Aidha, itaendelea kushirikiana na Taasisi za ndani na nje ya nchi zinazoshughulikia usimamizi wa kemikali ili kulinda afya ya binadamu na mazingira.

USHIRIKIANO WA NDANI NA NJE YA NCHI

166. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kuwa na ushirikiano mzuri na wa karibu na nchi rafiki na mashirika ya kimataifa yanayosaidia sekta ya afya. Wizara pia, imepata ushirikiano mzuri kutoka sekta nyingine ambazo zinasaidia kuboresha huduma za afya na ustawi wa jamii.
167. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2007/08, Wizara itaendelea kuadhimisha siku mbali mbali za Afya zinazoadhimishwa Kitaifa na Kimataifa. Baadhi ya siku hizo ni za UKIMWI, Kifua Kikuu, Ukoma, Afya, Malaria Afrika, Tiba Asili ya Mwafrika, Watu Wenye Ulemavu, Wazee, Fimbo Nyeupe na Kutokuvuta Tumbaku.
168. **Mheshimiwa Spika**, napenda kuchukua nafasi hii ya kipekee kuzishukuru nchi za Denmark, Uswisi, Uholanzi, na Ujerumani na mashirika ya maendeleo ya kimataifa ya Benki ya Dunia, UNFPA, Development Cooperation of Ireland (DCI), CIDA (Canada) kwa kutoa misaada yao katika Mfuko wa Pamoja wa Sekta ya Afya (*Basket Fund*) ambao umesaidia kwa kiasi kikubwa kuboresha huduma za afya. Pia, napenda

kuzishukuru nchi nyingine za China, Cuba, Canada, Hispania, India, Ireland, Italia, Japan, Korea Kusini, Marekani, Misri, Sweden, Ufaransa, Norway na Uingereza ambazo zimeendelea kuisaidia sekta ya Afya kwa njia mbalimbali.

169. **Mheshimiwa Spika**, Mashirika mengine ya Kimataifa pia, yanastahili shukrani kwa ushirikiano wao mzuri na Wizara. Napenda kuchukua tena nafasi hii kutoa shukrani kwa Jumuiya ya Nchi za Ulaya (EU), Shirika la Umoja wa Kimataifa la Maendeleo (UNDP), Shirika la Afya Duniani (WHO), Shirika la Kuhudumia Watoto (UNICEF), Shirika la Umoja wa Mataifa la Uzazi wa Mpango (UNFPA), Shirika la Umoja wa Mataifa la Kudhibiti UKIMWI (UNAIDS), Shirika la Umoja wa Mataifa la Kuhudumia Wakimbizi (UNHCR), Shirika la Kimataifa la Nguvu za Atomiki (IAEA), Benki ya Dunia (World Bank), Benki ya Maendeleo ya Afrika (ADB), Benki ya Nchi za Kiarabu kwa ajili ya Maendeleo ya Uchumi ya Nchi za Afrika (BADEA), Umoja wa Nchi zinazotoa Mafuta kwa wingi Duniani (OPEC), na Madaktari Wasio na Mipaka (Medicins Sans Frontieres – MSF). Wengine ni CUAMM, DANIDA, DFID, GTZ, IDRC, JICA, KfW, MISERIOR, EED, SAREC, SDC, CDC, Sida (Sweden), Engender Health (USA), CORDAID (Netherlands), BASIC NEED (UK), HelpAge International, International Labour Organization (ILO), Family Health International (FHI), Elizabeth Glaser Paediatric Aids Foundation (EGPAF) na USAID. Aidha, tunawashukuru pia, wahisani wa mradi wa kudhibiti magonjwa ya usubi na vikope ambao ni African Programme for Orchorceriasis Control, International Eye Foundation, Sight Savers International, Merk and Company, Pfizer, Hellen Keller Inernational, Christoffel Blinden Mission (CBM) na International Trachoma Initiative. Taasisi nyingine za Kimataifa ni Axios International, Presidential Emergency Program Fund for AIDS Relief (PEPFAR), Clinton Foundation, Bill and Melinda Gates Foundation, Abbot Laboratories, London School of Hygiene and Tropical Medicine, Johns Hopkins University, Global Fund for HIV/AIDS, TB and Malaria, University of Columbia, CMB, Germany Leprosy Relief Association, Gabriel Project ya Marekani, Citi Bank, General Electric (GE – USA), Havard University na Duke University za Marekani, Community of Saint Egidio (DREAM) na GlaxoSmithKline (GSK).

170. **Mheshimiwa Spika**, naomba nichukue nafasi hii kwa niaba ya Serikali kuwashukuru watu binafsi, vyama vya hiari na mashirika yasiyo ya kiserikali ya ndani ya nchi kwa kuwa mstari wa mbele katika kuchangia uimarishaji wa huduma za afya na ustawi wa jamii. Mashirika hayo ni pamoja na Aga Khan Foundation, AMREF, Lions Club, Rotary Club International, BAKWATA, CCBRT, CSSC, CCT, TEC, Msalaba Mwekundu, Shree Hindu Mandal, TPHA, USADEFU, NSSF, PASADA, PSI, Women Dignity Project, Tanzania Diabetic Association, MEHATA, TANESA, MEWATA, Mashirika na hospitali zote pamoja na vyama vyote vya kitaaluma vya Sekta ya afya.

MWISHO

171. **Mheshimiwa Spika**, katika kipindi chote cha mwaka wa fedha 2006/07 nimefanya kazi kwa ushirikiano mkubwa na viongozi wenzangu wa Wizara ya Afya na Ustawi wa Jamii. Nachukua fursa hii ya pekee kuwashukuru wafuatao; Mheshimiwa Dk. Aisha Omar Kigoda, (Mb.), Naibu Waziri wa Afya na Ustawi wa Jamii, Bwana Wilson Chilemeji Mukama, Katibu Mkuu, Dk. Deodatus Michael Mtasiwa, Mganga Mkuu wa Serikali, George Akim Kameka, Kamishna wa Ustawi wa Jamii na Wakurugenzi wa Idara zote katika Wizara ya Afya na Ustawi wa Jamii. Aidha, napenda kuwashukuru Wakurugenzi wa Hospitali za Rufaa na Taasisi zilizo chini ya Wizara, Waganga Wakuu wa Mikoa na Wilaya, Waganga Wafawidhi wa Hospitali, Vituo vya Afya na Zahanati, Wakuu wa Vyuu vya Mafunzo vilivyopo chini ya Wizara na wafanyakazi wote wa Sekta ya Afya – umma, mashirika ya dini/kujitolea na binafsi. Pia, natoa shukrani kwa Sekta nyingine ambazo tunashirikiana nazo katika kutoa huduma za afya na wananchi wote kwa ushirikiano, usimamizi wa vituo, na michango yao kwenye utoaji wa huduma. Nawaomba waendeleo kufanya kazi kwa manufaa ya wananchi na taifa letu kwa ujumla.

172. **Mheshimiwa Spika**, napenda pia kumshukuru Mpiga Chapa Mkuu wa Serikali kwa kuchapa Hotuba hii na kuitoa kwa wakati.

173. **Mheshimiwa Spika**, ningependa kumaliza hotuba yangu kwa kuwashukuru mke wangu Margaret Mwakyusa na watoto wetu kwa uvumilivu wao. Mara nyingi sipo

pamoja nao kwa ajili ya majukumu yangu ya kitaifa. Wamenisaidia na kunitia moyo, imani na ushirikiano mkubwa. Kwa wananchi wa Jimbo la Rungwe Magharibi, nawashukuru kwa ushirikiano wao mzuri wanaonipa na nitaendelea kuwaenzi na kuwatumikia kwa moyo mkunjufu.

174. **Mheshimiwa Spika**, ili kuiwezesha Wizara ya Afya na Ustawi wa Jamii kutekeleza kazi zilizopangwa mwaka 2007/08 naliomba Bunge lako Tukufu litafakari, lijadili, na kuidhinisha makadirio ya matumizi ya Wizara ya Afya na Ustawi wa Jamii pamoja na Asasi zake yenye jumla ya shilingi **369,563,787,400.00**. Kati ya fedha hiyo, shilingi **187,627,787,000.00** ni kwa ajili ya mishahara na matumizi ya kawaida. Shilingi **181,936,000,400.00** ni kwa ajili ya kugharamia utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo. Kati ya fedha za maendeleo, shilingi **6,774,000,000.00** ni fedha ya ndani na shilingi **175,162,000,400.00** ni fedha ya nje.

175. **Mheshimiwa Spika**, naomba kutoa hoja.